

Олена Леонтович

МОЯ ТІТОНЬКА МІРА...

З архівної довідки, здобутої заслуженим артистом Росії А. Підгородецьким: М. Р. Капніст була заарештована 27 серпня 1941 і засуджена на вісім років. Звільнена 27 серпня 1949 року зі Степлагу Карагандинської області і направлена зі щойно народженою донечкою Радою на поселення в с. Казачинський Красноярського краю. Вдруге була засуджена 25–26 грудня 1951 року на десять років. Звільнена 10 лютого 1956 року з Ангарлагу Іркутської області.

Марія Ростиславівна Капніст, 1960-ті роки.

22 березня 1914 року, в день Сорока Святих, коли печуть «жайворонків» (печиво у формі пташок), народилася Марія Капніст, актриса, спадкоємиця по чоловічій лінії графів Капністів грецького походження, а по жіночій – козацько-старшинського роду Дуніних-Борковських, гетьмана Павла Полуботка й отамана Івана Сірка, талановитого вояка і недолугого політика, чиї, можна сказати, підступні дії ставали кілька разів на заваді здобуття Україною незалежності від Росії. (Неприємно писати про такі речі, та, як кажуть, з пісні слова не викинеш.)

Марія Ростиславівна прожила трагічне життя, провівши 15 років у тюрмах, концтаборах, засланні.

Я бачила тітоньку Міру, свою далеку родичку, але дуже близьку нашій родині людину, в новорічні дні 1941-го в Батумі, хоча тоді запам'ятала не її, а величезні мухомори під ялинкою, що вразили своєю яскравістю уяву трирічної дівчинки. Удруге, літнього дня 1956 року, мов птиця, влетіла, змахнувши крилом-плащем, коли дорогою до свого любого Криму, куди віз її на «Мосвичу» Юрій Холодовський, завітала на часинку до нашої київської оселі. Ми саме обідали, коли повз вікно промайнули постаті (жили на першому поверсі з підлогою врівень із землею), мама вийшла до незнайомих, і я раптом почувала її неймовірний вигук «Міра!». Вона ступила до кімнати і... на завжди увійшла в моє життя.

Юрій Холодовський – єдина любов Марії Капніст, якого вона кохала ціле життя і який рятував її на краю прірви, упродовж усіх років надсилаючи в табори і на заслання посилки (для цього йому щоразу треба було їхати в якесь містечко Московської області, щоб не «засвічуватися» в столиці). Саме він і влаштував їй побачення з морем.

Насправді ж Марію було репресовано не в рік нападу німців на СРСР, а набагато раніше, того чорного ранку

1921 року, коли в Судаку більшовики розстріляли її милого татуся, графа Ростислава Капніста, надзвичайно шляхетну людину демократичних поглядів, члена комітету із встановлення в Києві пам'ятника Тарасові Шевченку 1916 року. До того комітету входили такі видатні представники української інтелігенції, як Людмила Старицька-Черняхівська, Володимир Леонтович, Сергій Єфремов та інші.

Саме з того дня, далеко перевершивши двадцять шість років, випадково і помилково вказані актрисою у відповідь на питання Віктора Василенка, режисера документального фільму «Три свята Марії Капніст», почався страдницький шлях кровинки роду Капністів, прапраправнучки надзвичайно хороброго бригадира Василя Петровича Капніста, праправнучатої небоги поета й українського патріота Василя Капніста, який, вболіваючи всією душею за поневолення України, їздив 1791 року до Берліна скаржитися пруському міністру Герцебергові «на тиранію російського уряду» і питати, чи зможуть українці розраховувати на протекцію Прусії в разі повстання проти російського ярма. І саме Василь Капніст не побоювався звернутися до Катерини II з протестом проти знищення козацтва. Він, автор однієї з перших сатиричних комедій «Ябеда», попередниці «Ревізора», мав великий вплив на Гоголя. Він, який виховав синів-декабристів і написав «Оду на рабство», став духовним навчителем своєї через століття племінниці, яка успадкувала мужній дух предка, природну нетерпимість до несправедливості і насильства. Бо, пройшовши ув'язнення, табори, заслання, підтвердила девіз, накреслений на гербі Капністів «В огні неспаленні». Не раз вона проявляла там, на краю життя, самовідданість задля людей, милосердя, елементарну людяність, яким дуже висока ціна в тих умовах. Во-

на ніби народилася вдруге – змужніла, мудра, оми́та стражданнями, спокутувавши заподіяне колись зло і помилки, яких припустилася незумисне, а через якусь дивну легковажність у тому, першому житті, звільнившись від всього дрібного і незначного.

Я бачила зворушливу зустріч Марії Ростиславівни з науковцем Євгеном Пархоменком, врятованим нею у Карагандинському таборі (лише 19 років тоді йому було), якого прирекли на смерть у шахтах лише за подив, висловлений товаришу, що його командир складає звіт утрат напередодні бою. І відчиняла двері драматургу Галіату Валяєву, який, вшановуючи її, став на коліна. Знаю, що її розшукав колишній урка ще з Батумі, де міг її бачити, який не дав познущатися над нею, коли начальник табору, прагнучи помститися, кинув її до кримінальних злочинців. І читала вірш «Чашечка кави», яка, подана нею, відродила в людини віру в добро в тих нелюдських умовах.

Повернувшись, Марія Ростиславівна стала прикладом аристократизму духу, бо гідно пройшла подальший життєвий і творчий шлях. Не маючи закінченої акторської освіти (вчилася деякий час у студії Юр'єва в Ленінграді, а далі їй не дозволили через походження), але отримавши вишкіл і пройшовши театральні «університети» в таборах (незбагнено, але в таборах, як насмішка, були КВЧ – культурно-виховні частини), бо там Бог звів її з талановитими режисерами (про те, якою вона була неперевершеною Мірандоліною, згадував у листі через багато років колишній в'язень Я.Фібіх), Марія Капніст на рівних увійшла в коло українських кіноакторів, більше тридцяти років працювала на Київській кіностудії ім. О.Довженка і завжди була зразком шляхетності та відданості своїй справі.

Однак вона торувала шлях до свого визнання дуже нелегко. На студію прийшла, може, вже й восени 1956 року. Та не у ватянці, як помилково написала журналістка Людмила Кочевська, якій належить життєпис М.Капніст до сороковин її смерті 25 жовтня 1993 року. І пішла гуляти ця ватянка по сторінках її усних оповідях. А Марія Ростиславівна приїхала з Москви в коричневому драповому пальті в рубчик, яке я добре пам'ятаю. І оселилася у своєї подруги з 1930-х років Ані Пильняк на Деміївці (тоді Сталінці) в приватному будиночку. Та затримувалася нерідко допізна в центрі і дуже часто ночувала в нас на Киянівському провулку, і спала я з нею «валетом» на дивані, бо жили в одній кімнаті. Це щодо ночівель на вокзалі, у скверах і в телефонних будках. Може, таке інколи і траплялося, бо з годинником Марія Ростиславівна ніколи не дружила. І двірником тітонька Міра не працювала. Про це лише йшлося в домашніх розмовах як про засіб для прописки в Києві. Минув рік, і вже наступної осені завдяки провидінню вона мала кімнату на Гоголівській вулиці і знову стала киянкою, цього разу вже остаточно. Адже в середині 1930-х років вже жила в Києві і саме звідси, зацікавившись наміром моїх батьків, поїхала в Батумі приблизно навесні 1936 року.

Після першої появи на екрані 1958 року в епізоді фільму режисера Марка Донського «Дорогою ціною» і першої ролі у фільмі Юрія Лисенка «Таврія» 1959 року Марія Капніст стала 1960 року штатною актрисою театру кіно-

Марія Капніст у кінофільмі «Тартюф». 1984

актора кіностудії ім. О.Довженка. Їй діставалися невеликі ролі та епізоди. Та дуже часто на неї чатували гіркі розчарування. Пам'ятаю, як вона приходила до нас окрилена і з порога радісно сповіщала: «Я зніматимусь!», як для майбутніх ролей студіювала з мамою французьку мову або розучувала українську народну пісню, а через деякий час сумно повідомляла, що ні, не вона гратиме, а інша... Скільки разів у неї перехоплювали ролі! Навіть знаменитий Міллер – роль відьми у фільмі «Вій». Та від відчаю Марія Ростиславівна поверталася до надії. І врешті та їй не зрадила.

Я помітила, що її акторську діяльність можна поділити на два періоди: короткого і довгого вбрання. Бо успіх до неї прийшов якось саме з модою на довгі сукні. От тоді і з'явилися її перші великі ролі. Не забарилися й інші.

З-поміж її майже ста перевтілень були її улюблені ролі мудрої Мануйлихи («Олеся», 1970), підступної чаклунки Наїни («Руслан і Людмила», 1971) із знаменитим епізодом з тигром, аристократки Міліци Федорівни («Шанс», 1983). Марія Ростиславівна своєю виразною, неповторною індивідуальністю запам'яталася багатьом у таких фільмах, як «Ми, двоє чоловіків» (1961), «Бронзова птиця» (1972), «Дике полювання короля Стаха» (1977), «Янки при дворі короля Артура» (1986) та інших. В останньому грала кілька ролей.

Марія Капніст була майстром епізоду (скільки їх у неї!). Так, двохвилинна її поява у фільмі Леоніда Бикова «Де ви, лицарі?» (1971) внесла таку свіжу і яскраву безпосередність, що враження від неї не потьмяніло після багатьох років і зберігаю його, як блискітку.

Маючи надзвичайно багатий тембр голосу, могла водночас озвучувати кілька персонажів мультфільму.

1988 року актрису Марію Капніст удостоїли звання заслуженої артистки УРСР. Та насправді вона давно була народною, улюбленою артисткою, яку шанувальники її таланту пам'ятають і через роки.

Експансивна, емоційна, екстравагантна, метка на слово, Марія Ростиславівна чарувала людей своєю природною

Марія Капніст (ліворуч) і Василь Шукшин у фільмі «Ми, двоє чоловіків».

Марія Капніст у ролі Наїни в кінофільмі «Руслан і Людмила». Всі фото — з архіву автора статті.

вишуканістю і шляхетністю, даруючи свято спілкування. Навіть коротка зустріч із нею ставала подією для них і запам'ятовувалася на все життя.

Повернувшись з пекла страждань, вона, зголодніла за культурою, була частою гостею в київських музеях, не пропускала жодної вистави в театрах, жодного концерту у філармонії, завжди цікавилася книжками. Хіба можна забути, як перед концертом славнозвісного ансамблю старовинної музики «Мадригал», що в 1970-ті роки був ковтком свіжого повітря, вона впевнено без квитка (бо неможливо було дістати) пройшла крізь міліцейські кордони, а потім, вийшовши вже з дверей, дуже офіційним голосом поклікала мене.

Марія Капніст свято берегла пам'ять про свого видатного предка і вже 1958 року енергійно організовувала відзначення 200-тої річниці від дня народження Василя Капніста, а потім і всіх його круглих дат. Залюблена в поезію Василя Васильовича, ніколи не розставалася з томом творів поета, пропагувала його творчість і завжди читала вірші Капніста і зі сцени, і в житті. Як вона торжествувала, коли побачила сценічне втілення «Ябеди», талановиту постановку якої здійснив Юрій Мочалов в Іркутському ТЮГу і яка мала надзвичайний успіх під час гастролей театру в Ленінграді. Я бачила виставу, бо була вражена надзвичайною афішею, і можу підтвердити, що то був триумф. Яскраве, витончене, повне сарказму дійство увійшло в пам'ять. Можу стверджувати, що п'єса не застаріла, бо і зараз ходять між нами її герої. Якби-то знайшовся режисер...

...Прилетіла вона з якоїсь незваної країни, може й планети, була посланцем неземної моралі і законів, наріжний камінь яких становили Справедливість, Добро і Любов. Була химерною квіткою (Боже, як вона любила квіти!), що не згинула ні в пеклі пустелі, ні в задусі карагандинських шахт, ні на морозі Тайшету.

Для когось вона залишиться улюбленою талановитою Актрисою, незвичайною Людиною, незбагненою Жінкою. А для мене — моєю тітонькою Мірою зі своєю уні-

кальною логікою, карколомними конструкціями для листів, які вона надсилала до свят десятками (скільки їх довелося під її диктовку написати!), неймовірними фантазіями та уявою, загадковими магнетизмом і привабливістю, своїми милими слабкостями, дитячою безпорадністю в життєвих ситуаціях і незбагненними стоїцизмом і наполегливістю, які я спостерігала впродовж багатьох років. Залишиться моєю тітонькою Мірою, що прилетіла з казкової країни...

Може, саме в цій країні любили так, як вона, бо ціле життя була зачарована Юрієм Євгеновичем Холодовським. Їм не судилося бути в парі на землі. Та відбувалися зустрічі, що дарували терпку радість і муку. Він був її Лицарем, її Георгієм Побідоносцем, її Капризуном, її Єдиним.

Я не тільки спостерігала це неземне почуття, а й була посланницею, посередницею між ними, захисницею її перед ним. Мені було довірено читання листів тітоньки Міри, цих поем кохання, бачити душевні страждання, яких завдавав їй обранець... І дивуватися тій непереможності почуття, яке по вінця наповнювало, окрилювало її. Ким був Юрій Холодовський для Марії Капніст, зрозуміла, коли його не стало. З неї немов вийняли стрижень. Згас вогонь, який палав у грудях, висохло джерело, з якого вона пила живу воду. Опам'ятатися від цієї втрати вона не змогла. Як істинна християнка змирилася, та вже ніколи не було в її очах того світла, тих блискавиць, які викликав тільки він...

Неповторна жінка — неповторне її кохання...

...Вона несла людям «жайворонків» із запеченими мудрим побажаннями. Вчила їх прикрашати будні, вчила творити добро...

P. S. Упродовж багатьох років спостерігаю прикрі перекручення, помилки у висвітленні фактів життя М.Р.Капніст. Вона й сама була неабияким міфотворцем. Та все ж таки треба дотримуватися правди, торкаючись життєвих драм і трагедій цієї унікальної людини й актриси.